

«ЛІТЕРАТУРА» У ШКОЛІ: ЗНИЩУЄМО ПОСТУПОВО

Обговорення пропозиції об'єднати у школі українську і зарубіжну літератури (думки висловлено на засіданнях двох літературних кафедр Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки)

Не наслідувати – знайти своє

Прикро усвідомлювати, що ми, українці, все життя когось наслідуємо, когось наздоганяємо. Тільки ж той, хто наздоганяє, ніколи не буває першим. Сили вичерпуються на досягненні мети – наздогнати. То чому лузерство знову визначає суть наших реформ в освіті? Може, ми все-таки здатні на більше, ніж ліпити до купи польський і фінський досвіди?

Тепер щодо інтеграції літератур у шкільному процесі. Декларуючи перехід від школи знань до школи навичок (компетенцій «по-модньому»), запропонована інтеграція української і зарубіжної літератур, зізнаймося, зорієнтована тільки на отримання знань. Невже не можна виробити компетенцію аналізу художнього твору на текстальному (інше – це знову ж таки отримання знань, а не навичок) вивченні доробку українських письменників? Аналіз можливий на основі хоч якогось життєвого досвіду. Не рівняймо нашого учня, який далі обласного центру ніде більше не бував, із німецьким, фінським, французьким, шведським школярем, який на канікулах мандрує по всьому світу й бачить на власні очі життя людей у різних країнах. Для нашого учня те життя – абстракція, солодка мрія. Тому все, що він візьме з такого інтегрованого курсу, де іноземного більше, ніж українського, – це мрія. І колись вирветься з тенет вітчизняної дійсності й таки поїде в Європу... збирати полуниці, вирощувати квіти в теплицях чи вимощувати бруківкою європейські вулиці. Запропонований інтегрований курс світової літератури дасть йому таку необхідну для цього «компетенцію» – усвідомлення того, що він лузер, людина другого сорту. Цього ми добиваємось?

Інша парадигма – знову ж таки через текстальне вивчення літератури у школі (без домашніх завдань; я це практикував, працюючи вчителем ще в 1970–1980-х рр., через що часом діставав на горіхи) викликати в учня гордість за свій народ, за його історію, за його душевність, якої ще треба пошукати в інших народів. З уроків української літератури він повинен дізнатися про свої переваги, а не про другорядність, породжену умовами проживання в цій країні. Тоді, працюючи в

рідному середовищі, він спокійно продаватиме за кордон свої ІТ-програми, проекти, картини, літературні твори... Так роблять і в інших країнах. А по світу їздитиме на виставки, фестивалі, в туристичні подорожі. (Чимало молодих українців так уже й роблять.) А збираючись у мандрівку, читатиме художні твори авторів країни, яку має відвідати. Компетенції аналізу художнього твору він же набув у школі.

Віктор ДАВИДЮК,

професор кафедри української літератури

Здешевлення освіти – головна мета реформи

Хоч би якими високими гаслами супроводилися наші реформи, вуха з них стирчать завжди і виказують єдину мотивацію, яка реально працює на всіх рівнях, – здешевити освіту. Переконана, що саме цей аргумент бовваніє за черговою новацією, яка загрожує масштабними ментальними катастрофами: ідея замість двох шкільних літературних дисциплін («Українська література», «Зарубіжна література») ввести одну, з простою і скромною назвою «Література». Економія в масштабах країни вимальовується дуже спокуслива: скільки вчителів опиниться без роботи, скільки зарплат лишиться в бюджеті... А далі подібне об'єднання можна здійснити й у вищих навчальних закладах, і там години скоротити, ставки урізати. Ну, а ще трохи далі відкривається взагалі «блискуча» перспектива: ліквідувати предмет як такий.

Предмет із подібною назвою просто приречений на зникнення. Навіть не так. Предмет із назвою «Література» волає про своє скасування. Як казав поет, «а решта все – література». Решта – це те, без чого можна легко обійтися. Література – слово багатозначне. Кожен список джерел у науковій книжці має назву «Література». Є наука, а є література (розподіл маркерів знову не на користь останньої позиції). У бібліотеках на полицях – література, книжкові крамниці повні літератури. Студент будь-якого закладу і будь-якого факультету опрацьовує літературу. І так далі. Ці конотації незнищенні. Називаючи предмет словом «література», ми скасовуємо

саме літературу художню, бо вона в семантичному полі значень з'являється останньою. Ми таким чином підводимо під глобальний сумнів необхідність читати у школі художню літературу. Адже справді – який унікальний предмет, усі інші предмети – це підручники... А тут – якісь життєві історії, казки, одне слово – розваги.

Можна назвати новий предмет інакше, з'єднати дві назви: «Українська і зарубіжна література». Ніби правильно з погляду граматики, але в грамотному формулюванні з'являється і навіть постає в усій красі щось інше, набагато загрозливіше. Простим способом (такий собі фокус на зразок хірургічного втручання) ми розділяємо двох сіамських близнюків гуманітаристики: мову і літературу. Українська мова – сама по собі (цей предмет буде опікуватися механічною грамотністю), література – окремо та ще й у безіменному складі, невідомо якого наповнення. До мови вона не причетна або принаймні існує в абстрактному конгломераті мов. Вивчаємо англійську мову (тут тепер сяє зелене світло і лежать усі бонуси, забрані в мови рідної), але знову ж таки – без літератури. Бо яка там англійська література, коли треба стільки літератур перебрати (а що з них вибрати?..). Мови без літератур – це не проста собі новація, це новація, зловмисність якої важко оцінити відразу. Це розхищення традиції, що їх нарощувала культура кілька тисяч років: у всьому світі, у всіх школах – і середніх, і вищих – вивчають національну мову на основі національної літератури. Тільки так можна сформувати в голові дитини те, що ми називаємо національною картиною світу. Річ не в ідеологічних маркерах і навіть не в ідеях, які містяться в літературних творах (їх якраз варто піддавати сумніву), річ у живому мовленні, у вербалізації людської сутності. Людина втілюється у слові. Художня література – це шлях, спосіб, можливість формувати людину словесну, самодостатню, у щось укорінену і кудись спрямовану.

Поліглот, який не читає художньої літератури (важко такого уявити), – це робот. От чим охоче буде опікуватись інформаційна епоха, так це мовою, точніше, всіма мовами одразу, миттєвим перекладом з однієї на іншу. Комп'ютерні перекладачі в недалекому майбутньому скасують необхідність вивчати мови так само, як нині механічні редактори потроху скасовують потребу мовної грамотності. Тим часом художня література – це та частина культури, яка ніколи не піддається механізованому перекладові, це царина, де завжди пануватиме неповторна людська індивідуальність. І одна з найважливіших умов зростання й самоусвідомлення особистості – це її присутність у будинку мови. У власному будинку

мови, який розбудовується протягом усього життя.

Мову можна звульгаризувати, споганити, знищити, скоротити, її можна зробити маніпулятором, розбещувачем, тобто повернути на будь-яке зло, яке існує у світі. Мова вразлива, вона потребує захисту і плекання. І є одне-єдине місце, сфера, царина, де мова самодостатня і повноправна, а головне – відповідальна: це – художня література. Відриваючи мову від літератури, ми робимо ще один крок до прагматичного суспільства бездумних споживачів (якщо є що споживати) або агресивних і заздрісних обивателів. Ні першим, ні другим художня література разом із мовою не потрібна. Навіть якщо вони не розучаться читати.

Є ще одне питання, над яким не задумуються чиновники: хто викладатиме об'єднану літературу? Є два предметники, треба з двох лишити одного. Оскільки матеріал неохопний, а вмістити його треба в мізерні години, вчитель надаватиме перевагу тому, що він уже вивчив. Та й навіщо опановувати те, що не має перспективи? Поступово, але неминуче витісниться з предмета «Література» український компонент. А яким за лічені роки стане предмет «Українська мова» без супроводу української літератури – і уявляти не хочеться. Національне для нас нічого не варте, віддамо задарма, ще й подякуємо.

Об'єднання двох літературних предметів – це ніяка не оптимізація. Хіба що в анекдотичному значенні: скоротити населення до оптимальної кількості, щоб не заважало. Це ідея, яку, здається, виношували наші вороги. Бо чи є ще якийсь ефективніший спосіб нищення національної культури, ніж запропонований?

Марія МОКЛИЦЯ,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури*

Кому потрібен розумний, мудрий український народ?

Під час гібридної війни в Україні, коли одні вмирають, а інші на цьому заробляють шалені гроші, це питання дуже актуальне. Відповідь напрошується сама собою: «Нікому!», починаючи з Міністерства освіти і науки України. Таке враження, що МОН України шукає способів, як відбити бажання вчитися взагалі. Один із них – інтегровані предмети, підручники, уроки... Якщо проаналізувати зміст інтегрованого уроку в школі, а надалі такого ж заняття у ВНЗ, то з'ясовується, що кількість предметів лише формально скорочується, бо вони лишаться практично в тому ж обсязі в інтегрованому предметі, який ґрунтовних знань не дасть, а тим більше не сформує належної

компетентності в тому чи тому питанні, проте уможливить абсолютне збайдужіння до самого процесу такого навчання. Кому вигідна така ситуація? Лише чиновникам високого рангу, тому що кількість учителів і викладачів зменшиться, як наслідок – обсяг роботи той самий, а виконавців на порядок менше. От вам і економія, от вам і новаторство, а далі більше: нові програми, нові підручники, нові фахівці, а це все гроші, і немалі. То про кого думає влада? Про себе, про власні прибутки, прикриваючись, як завжди, патетичними гаслами про благо держави та піклуванням про молоде покоління.

Не буду заглиблюватись у суть усіх інтегрованих предметів, зупинюсь лише на пропозиції об'єднання української та зарубіжної літератур. Я категорично проти й ось чому.

По-перше, в усіх державах світу вивчають національну літературу. Вивчення української літератури забезпечує формування національної свідомості, традицій, навчає мислити, формулювати та висловлювати власну думку, досліджувати українську культуру в цілому.

По-друге, методики викладання української та зарубіжної літератур різняться, оскільки зарубіжну (майже всю) ми вивчаємо в перекладах, а іноді в подвійному (не всі твори перекладено українською, часто вчителі користуються російськомовними). Окремі форми і методи ми не можемо застосувати до текстів зарубіжної літератури, наприклад, визначення віршового розміру; стиль, поетику загалом ми не можемо вивчати на матеріалі перекладу, тому що він різниться від оригіналу найперше мовними засобами, мовною образністю.

По-третє, українська література є носієм ідентичності нації, її кодом, а зарубіжна сприяє залученню молоді до здобутків зарубіжної культури, розширює світогляд, дає можливість через «чуже» краще зрозуміти і цінувати своє.

І по-четверте, завдання зарубіжної літератури – бути джерелом виховання та формування політкоректної особистості, яка добре орієнтується в мультинаціональному просторі, це своєрідна вакцина проти сепаратизму, ксенофобії та нацизму.

Ми маємо знати та поважати чужу літературу і культуру, тільки тоді маємо право вимагати такого ж ставлення до власної.

Шановні можновладці, кому, як не вам, треба завжди пам'ятати настанову: чужому навчатись, свого не цуратись? Об'єднані уроки літератури не навчать чужому й свого не пошанують.

Тетяна МАРЧЕНКО,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури

Не робімо поспішних кроків

Безумовно, українська освіта потребує змін, однак реформування такої складної і делікатної системи виховання майбутніх поколінь вимагає поступового, вдумливого підходу. Тільки не радикальних дій! Лише після обговорення і врахування думок та ідей учасників освітнього процесу вдасться досягти поставленої мети.

Нині в нашій державі йде війна. В областях, де українську мову і літературу у школі вивчали абияк і кількість годин на вивчення їх була мізерна, спостерігаємо найбільші труднощі в утвердженні національної ідеї та збереженні української ідентичності. Тому в жодному разі не можна зменшувати кількості годин на вивчення української мови та літератури. Навпаки, ми потребуємо масштабної українізації – комплексної, вираженої, результативної.

Предмети «Українська мова» та «Українська література», безсумнівно, є основою формування повноцінного, вдумливого громадянина незалежної, соборної Української держави. Проект рішення щодо об'єднання в старших класах української та зарубіжної літератур в один предмет є не тільки помилковим для повноцінної освіти, а й згубним для майбутнього країни. Прислухайтесь до людей, які працюють у початкових, середніх і вищих школах. Не робіть поспішних кроків, які зашкодять і національній освіті, і майбутньому України.

Віктор ЯРУЧИК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури

Маскування під Європу

Арсенал методів, до яких удаються, аби нейтралізувати дію українського слова, обмежити сферу його впливу, заблокувати розвиток, звівши до спрощено ужиткового функціонування, – вражає. Нині найпоширеніший – маскування під європейські підходи. Мотиваційна еквілібристика віртуозна: нівеляцію, знецінення автентичного, джерельного подають як інновацію, бажання піднятися на сучасний культурно-освітній (європейський) рівень. Проявляються ознаки явища, яке ввійшло в історію як літературна дискусія 1925–1928-х рр. в Україні, тільки, зрозуміло, на новому часовому витку, в модифікованій (гібридній) формі. Інтеграційні процеси, котрі намагаються узаконити, вишуканий спосіб поглинання національного лжеуніверсальним – варіація на тему «Європа – Просвіта» доби Миколи Хвильового – своєю суттю ідентична нинішньому сюжету з об'єднанням курсів «Українська література» і «Зарубіжна література».

Від ситуації з інтегрованим предметом «Література» віс латентно презентованим комплексом меншовартості. Це – не Європа, а «селозація» (М. Хвильовий).

Становище загрозливе як ніколи: замість тенденцій, спрямованих на підвищення естетичного рівня, розвиток образного, базованого на етнонаціональній архетипності мислення, увиразнення психологічно-ментального ландшафту, що забезпечить варіант дифузії різнорівневих мовно-образних систем, маємо, навпаки, збіднення естетичних підходів. Українське красне письменство нині, після оприлюднення архівів і спецфондів, не потребує аргументації щодо повноправності, самодостатності та необхідності його вивчення.

Троянда не грає.

Троянда не має маски.

Троянда не має ролі.

Троянда не має –

Вона Є (*К. Москалець, поема «Для троянди»*).

Українська література Є. Хто ж ті, що цього не бачать і не усвідомлюють наслідків таких реформ?

Галина ЯСТРУБЕЦЬКА,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури

На захист свого дому

У післямові до перевиданої книжки М. Драгоманова «Пропаший час. Література українська, проскрибована урядом російським» у серії «Броньбійна література» Л. Івшина написала: «Як відомо, трагічна історія – це трагедія непрочитаних книг»¹. Сучасне молоде покоління українців справді опиниться на порозі трагічної історії, над духовним проваллям, якщо українська література буде вписана кількома шкільними годинами, університетськими курсами для філологів до загального курсу «Література». Що будуть читати ті, хто житиме в нашій країні? На якому ґрунті формуватиметься їхня національна ідентичність, відчуття національної належності? На літературному конгресі у 1878 р. М. Драгоманов із розпачем говорив про переслідування української літератури «урядом держави, одної з найбільших у світі». Теперішня ситуація – українська література під загрозою глобалізації. Вивчення української літератури в європейському, світовому контексті можливе не за рахунок творчості кількох письменників, а за умови ґрунтового пізнання здобутків національної літератури, бо саме в такий спосіб маємо

гарантувати собі нескінченну тривалість у часі й убезпечитися від нівеляції. Увібгати здобутки світової літератури й української у щось універсальне під назвою «Література» – це загнати себе, за влучним висловом Є. Сверстюка, «на імлісті низини»: «Коли змішування в хімії дає вибух, у медицині – смерть, то змішування в кулінарії – бігунку. В літературі воно призводить тільки до легкої нудоти». Невже, як зазначив Є. Сверстюк, «нечутливість до змішування в літературі є хворобою, яку ми успадкували та залюбки культивуємо в умовах свободи»²? То в яку ж ситуацію потрапимо чи, точніше, що є причиною саме такого змішування? Нечутливість до власного слова, безпринципність чи байдужість до потужного національного духовного досвіду? Складним та багатоплановим процесом міжнаціональних літературних зв'язків повинна займатися (і займається!) компаративістика, яка бере до уваги генетико-контактні зв'язки, типологічні відповідності й спільності, що, за висловом Д. Наливайка, є результатом позаконтактних чинників руху літератур: суспільно-історичних, культурних, художніх тощо. Справді, генетико-контактні зв'язки, типологічні збіги настільки тісно переплітаються в розвитку літератур, що часто їх неможливо розмежувати, і «сучасне порівняльне літературознавство розглядає їх як складові єдиного процесу»³. Однак механічне укладання єдиного курсу «Література» без урахування руху національної літератури зведе нанівець усі надбання попередніх поколінь українців.

Прикро, що вкотре мусимо ставати на захист свого духовного дому, щоб українська література не стала «згасаючим текстом». Навіть за умови пропорційно дібраного матеріалу все одно визнаємо свою літературу нецікавою, меншовартісною, маргінальною, такою, що поступається світовій. Знову запитуватимемо себе на розпутьях велелюдних Шевченковими словами: «...що ми?.. Чії сини? яких батьків?» Прикро, що знову, як і попередні покоління, «до солодкості плоду мусимо йти через гіркоту кореня, аби не стати безвольними і безпам'ятними – як лотофаги» (А. Содомора)⁴. Тим часом настала пора згадати слова Ф. Ніцше: «Самоцінування є всіх цінованих речей ціна та скарб».

Вікторія СІРУК,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

¹ Драгоманов М. Пропаший час. Література українська, проскрибована урядом російським / М. Драгоманов. – ПрАТ «Українська прес-група», 2012. – С. 73.

² С в е р с т ю к Є. На полі чести: у 2 кн. / Є. Сверстюк. – К.: Кліо, 2015. – Кн. I. – С. 341–342.

³ Н а л и в а й к о Д. Компаративістика й історія літератури / Д. Наливайко. – К.: Акта, 2007. – С. 274

⁴ С о д о м о р а А. Наодинці зі словом / А. Содомора. – Л., 1999. – С. 271.